

Борисав Станковић

ИЗАБРАНЕ ДРАМЕ

КОШТАНА

ТАШАНА

PORTALIBRIS

Борисав Станковић
ИЗАБРАНЕ ДРАМЕ: КОШТАНА / ТАШАНА

Copyright © PortaLibris, 2017.

Сва права задржана укључујући право на репродукцију
у било ком облику у целости или делимично.

КОШТАНА

Комад из врањског живота с песмама

ЛИЦА:

ХАЏИ ТОМА

СТОЈАН, син му

АРСА, председник општине

МИТКА, брат Арсин

МАРКО, воденичар Томин

ПОЛИЦАЈА, старешина над пандурима

ПАНДУР

КМЕТ ЦИГАНСКИ

ГРКЉАН, Циганин, свирач, отац Коштанин

КУРТА, цигански пандур

КАТА, жена Хаџи-Томина

СТАНА: , кћи Хаџи-Томина

ВАСКА, кћи Арсина

КОЦА, другарица њина

КОШТАНА, Циганка, певачица и играчица

САЛЧЕ, мати јој

Врађанци, Цигани, Циганке, пандури. Врање. Садашњост.

ПРВИ ЧИН

Велика ѓросѣрана јосѣинска соба Хаџи-Томине куће.

Оѣворена двокрилна сѣаклена враѣа, а с леве и с десне сѣране широки ѓрозори са дрвеним решеѣкама. Кроз њих се види балкон са својим у бојама и резбаријама дрвеним сѣубовима. Око балкона и ѓрозора ѓужа се лоза и дивља ружа. Иза њих назире се башѣа, улични зид са великом двокрилном на свод кайѣом и цео крај вароши са разасуѣим крововима кућа, ѓрорешеѣани врховима и ѣранама дрвећа из башѣа. А ѣо све надвишује сѣари кров саборне цркве на коме се блисѣа злаѣан крсѣ.

Зидови собе су у „долаѣима“, узиганим орманима, за чување ѣразличној одела. У уѣлу собе је мањи иконосѣас са заѣаљеним кандилом, ојкољен сребрним и злаѣним хаѣјским јерусалимским иконама и иконама из Свеѣе Горе, Рила, Пећи. Око икона киѣе сувој босиљака од шкроѣења свеѣом, кршѣеном водом, и венчићи од духовских црквених ѣправа. Под је засѣрѣи великим ћилимом са везеним Соломоновим словима. Око ћилима, уза зид, миндерлуѣи, ѣокривени дуѣачким ћилимом и јасѣуѣима црвене боје, ѣ. з. „чуѣавѣима“. По зидовима, између ѓрозора, обешени разни злаѣом, сребром и срмом везени ѣешири. Таванице ишаране круѣовима од разнобојних резбарија из чијих средина висе вешѣачки израђене кришке лубенице, диње и међ њима ѣовешано суво ѣрожђе и жуѣе дуње са увелим лишћем. Изнад ѓрозора свуда рафови ѣреѣуни ѣоређаних сахана, сребрних ѣослужавника и зарфова за шоље од кафе. Дан се смирује. По ћилиму иѣра клонуо сунчев зрак. Са улице доѣире свирка, ѣраја.

*У собу руји љуно девојака кличући, љевајући и иџрајући.
Неке узеле љејсије месџо дахира; неке шоље од кафа месџо
чамџара, ударајући у њих.*

ВАСКА (*иде ка суџрошним враџима вичући*): Стано, ходи и
ти овамо. Ходи да играмо и да певамо.

ОСТАЛЕ ДЕВОЈКЕ (*одлазећи иџрају и љевају*):

*Шано душо, Шано, оџвори ми враџа,
Оџвори ми, Шано, враџа, да љи дам дукаџа.
Изџоре ме, Шано, мори, љвоја лејоџиња,
Твоја лејоџиња, љвоја красоџиња,
– Ох леле, леле, изџорех за љебе.*

ВАСКА: (*задржава Коџану, џолицајући је и шџиџајући*): Овамо
ти!

КОЦА (*оџимајући се од Васке, али већ раздраџано, сџрасно*):

Пусти ме, Васка! Јао, не стискај!.. Боли ме, Васка, боли!

ВАСКА (*вуче је к себи и људи*): Чекај ти, чекај! Гле, како се
она раскрупнила? Овамо! (*Привлачи је и људи*).

КОЦА (*џикне држећи се за образ*): Јао, изеде ме! – Ала си ти,
Васка! А не знаш како боли!

ВАСКА (*око ње*): Јест, боли. А кад би те он место мене?...

(*Показујући јој на образ*): Кад би те он пољубио, онда?...

КОЦА (*заџушавајући Васки усџа, уџлашено звера око себе*):
Ђути, слатка, чуће ко!... (*Одлази бежећи.*)

Улази Сџана.

ВАСКА (*џрилази Сџани и хоће да је љоведе*): Хајде и ти,
Стано, са нама да певаш и да играш. Нико нас неће моћи
гледати. Сами, код нас и у нашој башти играћемо.

СТАНА (*ошимајући се*): Нећу, Васка, нећу! (*Плачно*): Сами смо код куће. Отац љут, прек...

ВАСКА (*ћрекорно*): Хајде, Стано! Што си таква?

СТАНА (*одлучно*): Нећу, не!

Из башће се чује ђесма и иѓра. Сћана (слушајући им ђесму, брише сузе).

ВАСКА: А што плачеш?

СТАНА: Па како да не, Васка?... Ето, ви сви певате и играте, (*окреће се ућлашено око себе*) а ја сама! Нигде никога код куће нема. Ни отац, ни брат. Отац, већ знаш, љут, бесан. А бата, он никако и не долази. Све тамо, с том Коштаном...

ВАСКА: А што? А тебе због њега страх?

СТАНА: Страх ме!

На улици ѓраја, ђесма.

СТАНА (*ћоказује Васки*): Ето в'иш... А тамо, с њима, и он је.

ВАСКА (*јећко*): А, за њега, не бој се! Ништа њему неће бити.

СТАНА: Јест, ништа. (*Поћледа на улицу, одакле се чује ѓорег ђесме и свирке и ѓо неки ѓуцањ из ѓушака.*) Како ништа, кад ено и пушке бацају!

ВАСКА: Е, какве пушке! Само нека им она, Коштана, запева, па не само пушке, већ ће и главе побацати. А нарочито он, наш брат, красан наш брат!

СТАНА (*бранећи ја*): Па није, Васка, само он код ње. Сви су тамо.

ВАСКА: Јест, сви. А што он да је? Е, кад он не би био, онда ко би њој по три пара хаљина кројио и не дукатима већ дублама је китио?

СТАНА (*ућлашено, да ко не чује*): Ћути, Васка, ћути! Знаш добро какав је отац, па још нека и за то чује...

ВАСКА: Е, није он до сада већ све чуо.

СТАНА (*уљашено*): Мислиш зар и за оне свилене хаљине, што причају да јој дао? (*Вашрено*): А није тако, Васка! Откуда бати толики новац, кад отац кесу увек собом носи? Лажу они, лажу! Него знају како је отац прек, па једва дочекали да бату код њега оцрне.

ВАСКА: (*с досадом*): Ћути, молим те! Цео свет лаже, само он, твој брат Стојан, не лаже. (*Јећко*): Ево, ми смо му се-стре, ти чак рођена, па шта нам је за овај празник дао и чиме поновио? Ништа. Ни „зелен лист”.

СТАНА (*замишљено, за себе*): А, поклон, дар!... Нека је он само овде, код куће, а то!...

ВАСКА: Јест. А Коштану може да кити.

СТАНА: Опет ти, Васка... Ама није!

ВАСКА: Па, за Бога, како да није? Ето, сам мој отац то каже. Сам он прича. Кад год је тамо ишао да их растера, он увек затицао и њега и зато се враћао. Није хтео да га си-лом, с пандурима, отргне од ње, да га срамоти, а с њиме и све нас, целу кућу. Колико се пута отац ноћу дизао, ишао с пандурима. А тамо, кажу, сада човек не сме ни да приђе. Песма, оро, пушке! Па и крв често легне.

СТАНА (*уљашено*): Јао, Васка, јао! Зато мајка целе ноћи седи. Нит уздише, нит плаче. Само седи, чека. Боји се да не чује, како га крвава доносе. (*Плачно*): А њега, бате, баш никако нема... (*На сћейеницама чују се ошћри ко-раци и кашљање.*) Ето оца!

СТАНА и ВАСКА: *журно излазе.*

Улази Хаџи Тома.

ТОМА (*љућ, љрек. Од једа кида бројанице, ѿе расућа зрна ѿрскају ѿо соби и окнима ѿрозорским. Забацујући ко-лију, иде ѿо соби ѿредишући*): Ја!?... Ја!?... И он то? И он

као други! „Младост-лудост!” А зар ја не бех млад? Бех ваљда слеп, сакат, те ме ни једна не погледа и памет ми не помери. Зар ја не?... Откад ожењен, хаџија већ, па не смем у механу да уђем. Бојим се, видеће ме старији, трговци, људи... Не жалим што троши, расипа. Срма, свила нека је на њему. Ено, хат му лежи. Слуге га јашу, да не ослепи од силине. А што он да га не јаше? Зар нема где да изјаше? Чифлуци, виногради, њиве, ливаде... Да јаше – бег да је! И мени да је мило. За кога ја течем? За кога овако стар седим тамо у брдима, у хану?... И ево, ако једанпут у години сиђем овамо, дођем да се на овај свети дан Богу помолим, у веру да уђем, с пријатељима да се видим, разговорим, одморим... да видим њих, децу, дом, кућу своју. (Бесно): А оно? Кога имам да видим? Њега, с Циганкама по механама; и њу, мајку, што само плаче и кука... (Гневно): Ах! (Виче ка враџима): Овамо!

Улази уйлашено Сџана.

ТОМА: Где ти је мајка?

СТАНА (враћа се): Сад ће, оцо! (Виче): Нано!

Улази Каџа.

ТОМА: Где ти је син? Син твој?

КАТА (снебивајући се): Па... ти знаш...

ТОМА (бесно): Не знам! И ништа нећу да знам! Ти си му мајка, ти си га родила! А шта ти знаш? Кад си и ти нешто знала? Никад! Ништа! Од које си фамилије? „Мотикарке”! Ко ти беше дед, отац? Зар си ти била за овакву хаџијску, домаћинску кућу?

КАТА (болно, љуторно): Ох, човече...

ТОМА (*усџреми сена њу*): Ћут! Сад те заклах! Уста да имаш,
а језик да немаш! Ти! Таквога сина имаш.

КАТА (*џоџружено оглази, кршећи руке*): Црна ја!

ТОМА: „Црна!” А зар кадгод беше бела, срећа каква? Од
како си, таква си. И родила си се таква! Стара, мртва, ле-
дена, плачна... Никад се не насмеја, никад не зарадова!
(*Ка враџима куда је Каџа изашла*): Шта се овде по кући
само вучеш и плачеш? Тамо иди! Иди у циганску махалу.
Иди да видиш сина, како Циганке облачи и „бели свет”
поји и храни...

Долази Арса.

АРСА (*здравећи се*): О, хаџија, Христос воскресе и срећан ти
дан!

ТОМА (*џрекида ља љневно*): Ето ти твоја Србија! А за време
Хусејин-паше такве су се на четири коња черечиле. А
сад? Циганима царство дошло! – Зар ја ово да дочекам?!

АРСА (*зачуђено*): Шта, за Бога?

ТОМА: То! Зар да ми на овај благи дан, када се и гора и вода
весели, моја кућа плаче!

АРСА (*госећајући се*): А, за то, немој за то толико! Зашто?

ТОМА: Зато, што ме расплакао мој син – несин! Што ми се
кућа раскућила, те не смем да погледам у очи човека,
домаћина; што ме... А да га немам, бар знам. Овако:
имам га и немам. И заклаћу га као врапца! Нека се зна,
да је Хаџи Тома хаџија, а не да храни и чува... (*Трза се,*
Арси): А што ти стојиш? Седи! (*Виче*): Свећу!

АРСА: А, не! Какво седење? Знаш да места немам док овај
празник не прође, ови – не свети, него, Боже ми опрости
– луди дани.

Улази Васка уносећи свећу у злаћном чираку.

АРСА (*Васки*): Васка, иди ти кући, кћери, и нађи се код мајке, те дочекујте госте. А оном Стаменку кажи: жив да ме не чека, ако и он сада оде од куће и запије се. Ту да је! Код куће! Стоку нека гледа и чува.

ВАСКА: Хоћу, оцо. (*Оглази.*)

ТОМА (*за себе*): „Гости... кућа... стока”... А моје? Све оде. И иди, па му се радуј кад се роди. Од оволицно, (*показује руком*) од „мрву мрвку” храни га, чувај, гледај, да, кад се умире, има ко очи да ти заклопи, свећу запали, да ти се дом, огњиште не угаси... А оно?! (*Гневно*): Ено га! С Циганкама! Ни оца, ни матер, ни Бога, никога не види и не слуша... Море, што камен не добих, него њега, сина?!

АРСА: Немој толико, хаџи! То је. Сад, шта ћеш му?

ТОМА (*уздржавајући се*): Ништа! Ти – ништа!

АРСА (*увређено*): Па шта могу ја? Занат јој је то? А она то с мајком и оцем ради. Свирају – шта друго и могу они, Цигани? А да је она жена, хајде де. Али ово је девојка. И поштена. Што је право, право. Сви душу носимо. Али за то...

ТОМА: Ех, поштена: Сигурно ради њеног поштења толико се бесни и трчи око ње.

АРСА: Ништа ти још не знаш, хаџи! Они млади, па већ човек и да се не љути. Али што за ове друге, старије, домаћине! Остарело, клекло, па кад се с њом нађе побесни! Ено: Максим, Зафир, Станко, сви... А за онога мога Митку, за њега већ – он се луд и родио.

ТОМА: Море, шта сад: Максим, Митко! Шта овај, шта онај? Ово, ово ти мени кажи: Зар ја на овај свети и Божји дан, па овакав да сам?!

АРСА: Ама и мени није лако! Не знаш ти. Поред општине и кућа ми пуна. Те овај, те онај дошао. Механција дошао. Главу увио, руке обесио. Пиће му све источено. Таван, прозори, све куршумима изрешетано. И вели: „Још су тамо!” А ја кога да пошљем? У кога да се поуздам? Кога имам?

ТОМА: Никога! Све живо помрло!...

АРСА: Па кога? Зар Тасу кмета? Он, ако оде тамо, или све на мртво име испребија, или и сам с њима заседне, па онда још већи лом, још већа мука. А пандура ако пошаљем, они га издију; а већ полицају ни да погледају.

ТОМА: Власт!...

АРСА: А ја шта да радим? Ко ме да судим? Њима или њој? Ако бих њих од ње силом одвукао, у затвор их метнуо? Не иде. Сви су то наши, моји, твоји. А њу? Једанпут је протерах у Турску. И док се дуван не среди, виногради не обраше – лепо, све мирно! Али чим наступише ови празници, ове славе, ове меснице, чим се напише, одмах пређоше у Турску и доведоше је! Отели је, побивши се с Арнаутима. Читаву буну дигли на граници, док је уграбили. И доведоше је! Сад, шта ћу?

ТОМА (*џлане*): Па убиј! Зар за њих, Цигане, јоште мука? Па ја, у турско време, по десет од њих да на један куршум нанижем, па још тада око да ми не мрдне, а камо ли сада...

АРСА: Ех, немој то! Прошло је то време. Него, ово ће ваљда трајати док је она девојка; а после, кад се уда, неће ваљда толико за њом трчати.

ТОМА: Па што се не уда? Што ти то... Силом! Зашто си власт?

АРСА: (*ђравдајући се*): Па то и радим. Гледам. Сваког дана говорим оном њиховом кмету и претим му. „Неће”, одговара он. „Она нас, Цигане, и не гледа”. ТОМА: А, неће?

АРСА: Неће. Ено, Алилов син, Асан; отац му, Алил, богат, „на парама лежи”, и хоће је. Проси је толико пута!

ТОМА: Па што ти, бре, то не?... Каква си ти власт, кад не можеш? Море, и теби је она памет завртела.

АРСА: Ама, брате, не могу све сам, разуми! Треба то сви; не могу ја сам. (*Са улице још већа љраја, свирка, џесма и џуцњи џушака.*) Ето, чуј! Већ почели и из пушака.

МИТКА (сїоља): Сабљу, мори, и пушку! Коња, Дорчу ми изведи! Дорчо, сине мртви, ноћас ћемо ја и ти... аах! (Баї коњски.)

У собу руїи њолицаја.

ПОЛИЦАЈА (задуван, баца шїаї њред Арсу): Ево, газдо! Ево ти штап, и власт, служба, и све! Не могу више! Идем и ја! (Полази.)

АРСА: Куда?

ПОЛИЦАЈА: Идем. Не могу. Није ово једно. (Очајно шири руке): Ово је на све стране!

АРСА: Па зашто имаш руке? Удри! Камо ти пандури?

ПОЛИЦАЈА: Какви пандури? Пошљем га, а он изврне пушку, па и сам с њима заседне. И онда шта ја могу? Ево, Ристу бојаџију – не силом, већ молбом, и то каквом молбом, једва га одведох кући. Напио се. Из механе изнео сто на-сред чаршије, па засео и псује: и тебе, газдо, и началника, па чак и мене, и све. (Томи): А сад, хаџијо, твој син оде с Коштаном у Собину. И што ће сад тамо тек да настане!...

АРСА: Ето, хаџи, и види! Па сад? Шта да радим? (Полицаји који њолази): Чекај ти. (Томи): Збогом, хаџи! (Оглази.)

Граја се већ сасвим изїудила у даљини. Вече њада.

Чује се њесма:

*Славуј-їиле, не њој рано,
Не буди ми њосїодара;
Сама сам ња усїавала,
Сама ћу ња разбудиїи:
Оїићи ћу у ћул-башїу,
Узабраћу сїрук зумбула,
Шинућу ња њо образу:
– Усїај, аїо, усїај, граїо!*

ТОМА (*сїресе се*): Ах, синко! Зар овакав Божји, мили, свети дан, и ја овако да га дочекујем. Не, синко! Нећеш га ни ти да заиграш и да запеваш! (*Оглази и виче*): Хата ми седлај!

Улази Каџа.

КАТА: Шта се од моје куће ово начини? Ох, Господе, што ми оволико црно досуди и писа? (*Куне*): Ох, синко, синко, суза те моја не стигла. О, проклета Циганко! Ох, синко, што за њу кућу остави, што мајку осрами? Што се у њу загледа – очи јој испале! Што те омађија – уста јој отпала!... Ох, Господе! Чиме те, Господе, наљутих?... Кога наружних, кога оговорих, кога сиротог не нахраних и не напојих; коме лоше помислих те ми оволико, Господе, црно, црно досуди? – Зар мајка родила, чувала, па сад мајка не ваља, а она, Циганка, добра?... (*Одлучно*): Да кунем, ох, да кунем! (*Скида шамију, иде ђред икону, клечи и куне*): Синко, да Бог дâ... ти мене оставио, осрамио и на овај Божји дан расплакао, а тебе да Бог дâ, да Бог... (*Сїресе се*): Ох, не! Чекај, боџ да му бацим! Да видим шта му стоји. (*Оглази и брзо се враћа са сиџом. Преокреће ѿа и сїавља насред собе. Клекне, и наїнуџа над њим ѿочне ѿо њему да размеће зрна. Месечина јако ѿродрла у собу. Окреће леђа месечини.*) Ох, ова месечина! (*Врача, размешџајући зрна*): „Постеља му празна, пут далек и крвав”! (*Пренеражена одѿурне сиџо*): Не, Господе! Не крв! Молим ти се, Господе! Ништа њему да не буде, а све на моју главу! Син ми је, чедо! Што рекох да не буде! Уста ми отпала, уста што изрекоше...